

ANTONI HOLCEL

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego,
Oddział Terenowy w Ostrołęce

**OBSZARY WIEJSKIE
W PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
WOJ. MAZOWIECKIEGO**

Abstract: *Rural Areas According to the Spatial Development Plan for the Mazovia Voivodship.* Act on spatial planning and development, which governs the rules of elaborating spatial development plans on voivodeship's level, gives self-governments a great deal of freedom in the way, how they formulate issues which apply to rural areas (or agriculture, which is their main function) in these documents. Irrespective of formal aspects, it was regarded as a matter of course and necessity to include rural areas and agriculture in spatial and regional policy of Mazovia voivodship, considering their particular position in region's economy, due to natural (significant share of total agricultural area), social (several dozen per cent of inhabitants of this voivodeship is dependent on agriculture and the country), and, above all, structural (relative low productivity of agriculture sector affects the level of generated incomes, especially in peripheral areas) terms. Rural issues became a subject of diagnostic work (including SWOT analysis), some results of which were included in updated version in first part of this paper, as well as a part of the spatial policy of voivodeship, which was formulated as a sequence of detailed policies of *Spatial Development Plan for the Mazovia Voivodship*, what was presented in synthetic form in final part. The most important determinant of mentioned policies in relation to rural areas is, included in Plan's mission, creating conditions for reaching territorial cohesion and sustainable development of the Mazovia voivodship, improvement of living conditions of its inhabitants and increase of economic processes' effectiveness as well as region's competitiveness.

Wstęp

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, regulująca zasady opracowywania planów zagospodarowania przestrzennego na pozio-

mie wojewódzkim, nie wskazuje, jako koniecznych do uwzględnienia w tych dokumentach, konkretnych elementów odnoszących się wprost do obszarów wiejskich, czy też rolnictwa, jako ich podstawowej funkcji. Nakłada bowiem w art. 39. obowiązek określenia w planie:

- podstawowych elementów sieci osadniczej i łączących ich powiązań infrastrukturalnych;
- systemu obszarów chronionych (w aspektach: przyrodniczym, kulturowym, uzdrowiskowym, itp.);
- alokacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym;
- obszarów problemowych (z zasadami ich zagospodarowania) oraz metropolitalnych (z uchwaleniem dla nich planów zagospodarowania przestrzennego, a jest taki obowiązek – są pewne problemy formalnoprawne);
- obszarów wsparcia;
- obszarów zagrożonych powodzią;
- terenów zamkniętych wraz z ich strefami ochronnymi;
- obszarów występowania złóż kopalin.

Nie oznacza to oczywiście uwolnienia samorządu województwa od włączenia problematyki przestrzeni wiejskiej do planu, gdyż nawet wśród wyliczonych wyżej elementów znajdują się takie, które w większym lub mniejszym stopniu stanowią albo immanentny składnik przestrzeni wiejskiej, (np. cała gama istniejących obszarów chronionych, sieć osadnicza, obszary zagrożone powodzią), albo są instrumentami jej przekształcania (np. obszary planowane do objęcia różnymi formami ochrony, obszary wsparcia, planowane inwestycje celu publicznego itd.). Ponadto, należy wskazać na inny zapis wspomnianego artykułu nakazujący uwzględnienie, w planie zagospodarowania przestrzennego województwa, ustaleń strategii rozwoju danego regionu, co może w istotnym stopniu poszerzyć gamę podejmowanych problemów.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został opracowany przez ówczesne Mazowieckie Biuro Planowania Przestrzennego i Rozwoju Regionalnego, a uchwalony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego w czerwcu 2004 r. Określona w nim polityka przestrzenna Samorządu Województwa stanowiła integralną część *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego*, którą uchwalono trzy lata wcześniej. Obydwa dokumenty przeszły w ostatnim okresie procedurę aktualizacyjną. W jej wyniku w 2006 r. powstał zaktualizowany dokument *Strategii rozwoju województwa* (z perspektywą do 2020 r.), natomiast w stosunku do *Planu zagospodarowania przestrzennego województwa* samorząd potwierdził jego aktualność.

1. Uwarunkowania

Niezależnie od względów formalnych, włączenie obszarów wiejskich i rolnictwa w orbitę polityki przestrzennej i regionalnej woj. mazowieckiego było oczywistą koniecznością, zważywszy na szczególną pozycję rolnictwa w gospodarce regionu wynikającą z przesłanek przyrodniczych (znaczny areal użytków rolnych w skali kraju), społecznych (z wsią i rolnictwem związanych jest kilkadziesiąt procent mieszkańców województwa), a przede wszystkim strukturalnych (relatywnie niska produktywność sektora rolniczego determinuje poziom generowanych dochodów, zwłaszcza poza Warszawą i jej bezpośrednim sąsiedztwem).

W woj. mazowieckim, zajmującym 11,4% terytorium kraju, znajduje się ok. 13% krajowych zasobów użytków rolnych, które stanowią 2/3 powierzchni województwa. W tym kontekście jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej Mazowsza jest jednym z istotnych warunków rozwoju wskazanych w planie. Jest ona gorsza niż przeciętnie w kraju, czego dowodzą średni wskaźnik waloryzacji: ok. 60 pkt w skali IUNG (w kraju blisko 67 pkt), przy dość silnym zróżnicowaniu przestrzennym (od 37-94 pkt). Zwarte kompleksy o najlepszych warunkach glebowych znajdują się głównie w zachodniej części województwa: na wysoczyznach Ciechanowskiej i Płockiej, Równinie Sochaczewsko-Błońskiej, w rejonie Grójca, a także w rejonie nadwiślańskim w powiatach garwolińskim i kozienickim oraz – o nieco mniejszej koncentracji w powiatach radomskim, białobrzeskim, lipskim i przysuskim. Szczególnie niekorzystne, pod tym względem, są natomiast tereny w północno-wschodniej części regionu.

Obszary o gruntach zdegradowanych i zdewastowanych występują punktowo, jako efekt działalności przemysłu w rejonie Warszawy, Kozienic, Płocka i Ostrołęki, wyróżniono ich jednak niewiele – zaledwie 0,12% powierzchni województwa (przy 0,21% w kraju). Natomiast istotnym problemem jest erozja wietrzna, która dotyka przeważnie gleb lekkich i nadmiernie wylesionych. Na marginesie, właśnie niska lesistość (22,1%, przy blisko 29% w kraju) jest jednym z defektów struktury przestrzennej Mazowsza.

Struktura użytków rolnych charakteryzuje się wprawdzie silną dominacją gruntów ornych, jednak w ostatnich latach nastąpił spadek ich udziału, z jednoczesnym wzrostem sadów, a także łąk i pastwisk. W porównaniu z krajem zwracają uwagę zwłaszcza większe udziały sadów (ponad dwukrotnie) oraz łąk i pastwisk, związane z pogłębiającą się specjalizacją województwa w produkcji owoców i mleka (tab. 1).

Użytki rolne w woj. mazowieckim w 2004 r.

Wyszczególnienie	Woj. mazowieckie		Polska
	tys. ha	%	%
Grunty orne	1 718,9	72,2	76,1
Łąki	362,2	15,2	14,4
Pastwiska	214,9	9,0	7,9
Sady	84,9	3,6	1,6
Razem użytki rolne	2 380,9	100,0	100,0

Źródło: Bank Danych Regionalnych – www.stat.gov.pl.

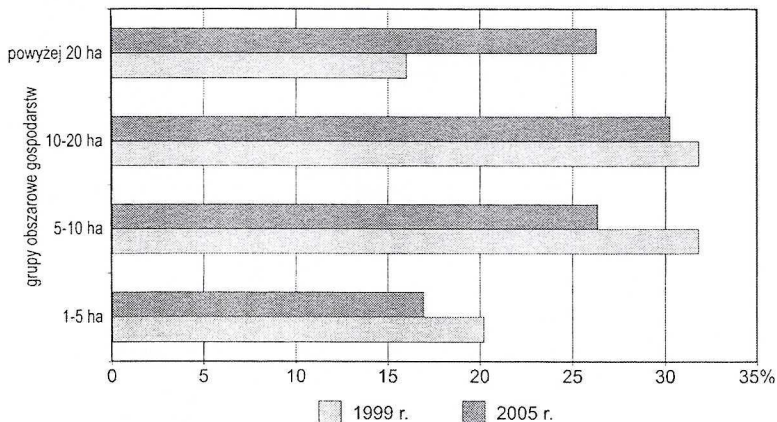
Na areale tym funkcjonowało ponad 270 tys. gospodarstw. Ostatnio obserwuje się tendencję do zmniejszania ich liczby – od 1999 r. o blisko 1/5. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa (7,8 ha), jest nieco mniejsza niż w kraju (8,7 ha), i rosła wolniej. Niezbyt korzystna jest również ich struktura obszarowa: blisko połowa ma powierzchnię mniejszą niż 5 ha (w kraju 58%), a 78% nie przekracza 10 ha (w kraju 80%); gospodarstw średnich (10-20 ha) było 16,7% (w kraju 13,7%), zaś dużych (powyżej 20 ha) zaledwie 5,8% (w kraju 6,8%).

Sytuacja w tym względzie ma jednak charakter dynamiczny, bowiem obserwuje się tendencję do polaryzacji struktury obszarowej gospodarstw rolnych. W okresie 1999-2005 spadkowi liczby gospodarstw towarzyszyły istotne przeobrażenia strukturalne:

- zmniejszyła się liczebność gospodarstw w mniejszych i średnich grupach obszarowych:
 - 5 ha – o 21%,
 - 5-10 ha – o 23%,
 - 10-20 ha – o 13%,
- nastąpił znaczny wzrost – o 54%, przy 34% w kraju – liczby gospodarstw największych, powyżej 20 ha.

Powyższym procesom towarzyszyły zmiany w strukturze powierzchni zajmowanej przez gospodarstwa należące do poszczególnych grup obszarowych, zilustrowane na ryc. 1. Znamienne, że jedyną grupą, której udział w latach 1999-2005 w ogólnej powierzchni użytków rolnych, zajmowanej przez gospodarstwa rolne wzrósł, były gospodarstwa największe (powyżej 20 ha).

Duże zasoby użytków rolnych, w połączeniu z ich strukturą (rozdrobienie gospodarstw rolnych), skutkują relatywnie liczną grupą osób pracujących

Ryc. 1. Powierzchnia zajmowana przez gospodarstwa według grup obszarowych

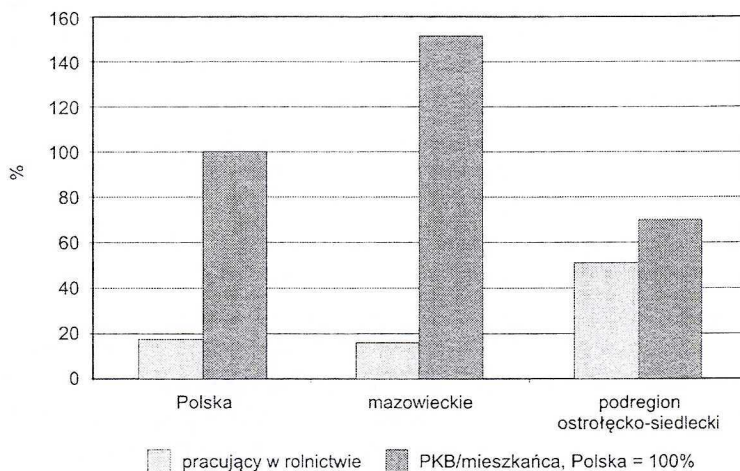
w sektorze I¹, szacowaną na ponad 320 tys. w 2005 r. Odpowiada to 15,5% ogółu pracujących w województwie, przy nieznacznej tendencji spadkowej (w 2002 r. – 15,9%)², w kraju odsetek ten jest nieco większy (17,1%), zaś w rozwiniętych krajach Wspólnoty Europejskiej jest wyrażany liczbą jednocyfrową. Należy jednak zwrócić uwagę na istotną dywersyfikację regionalną tego zjawiska: w 20, spośród 37, powiatach ziemskich województwa udział ten przekracza 50%, a w 11 nawet 60%. W zdecydowanej większości są to tereny położone peryferyjnie w stosunku do Warszawy, skoncentrowane zwłaszcza w podregionach ostrołęcko-siedleckim, radomskim i częściowo w ciechanowsko-płockim. Największa dominacja pracujących w rolnictwie, ponad 3,5-krotnie przekraczająca średnią wojewódzką występuje w powiatach: ostrołęckim, siedleckim, lipskim, zwoleniskim i łosickim. (ryc. 2, s. 293).

Jest to bardzo istotny problem o charakterze strukturalnym, rzutujący na poziom rozwoju gospodarczego obszarów nim dotkniętych. Wiąże się to z relatywnie niską, chociaż o blisko 20% większą niż średnio w kraju, produktywnością sektora rolniczego. Wytwarza on bowiem, w przeliczeniu na jednego pracującego, wartość dodaną brutto o blisko 3/4 mniejszą od prze-

¹ Sektor I obejmuje rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybołówstwo i rybactwo, łącznie z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych, wyszacowanymi z uwzględnieniem wyników NSPLiM 2002 i PSR 2002 r. *Rocznik Statystyczny Województw*, GUS 2005.

² *Rocznik Statystyczny Województwa Mazowieckiego*, Urząd Statystyczny w Warszawie, 2003.

ciętej dla całej gospodarki województwa. W rezultacie, np. w podregionie ostrołęcko-siedleckim, gdzie ponad połowa ogółu pracujących przypada na rolnictwo, PKB *per capita* sięga zaledwie 46% średniej wojewódzkiej i 70% średniej dla Polski. Zjawisko to ilustruje ryc. 3.

Ryc. 3. Pracujący w rolnictwie w relacji do PKB *per capita* w 2004 r.

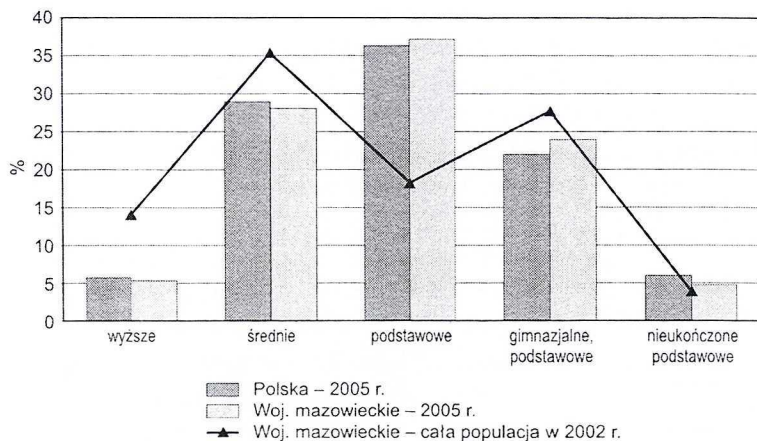
Liczba ludności wiejskiej od 1999 r. nieznacznie wzrosła (do 1820 tys. osób) i stanowi ponad 35% populacji województwa, z tendencją malejącą tego udziału. W latach 1999-2005 nastąpił wzrost udziału osób w wieku produkcyjnym (o 4,1 pkt proc. – do blisko 60%), niewielki spadek odsetka osób w wieku poprodukcyjnym (o 0,4 pkt proc. – do 16,6%) i niekorzystna dla dynamiki procesów demograficznych tendencja spadku ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 3,7 pkt proc. – do 23,6%)³. Następuje sukcesywne wyludnianie się obszarów wiejskich, szczególnie w strefach peryferyjnych, co ilustruje ryc. 4, s. 294. Zjawisko to ma podłoże zarówno *stricte* demograficzne (w większości powiatów ziemskich, podobnie jak przeciętnie w województwie, notuje się ujemny przyrost naturalny), jak i strukturalne – związane z migracjami z najbardziej oddalonych terenów wiejskich, głównie do stref podmiejskich aglomeracji warszawskiej i ośrodków subregionalnych oraz do stolicy.

³ Źródło: GUS www.stat.gov.pl (dla 1999 r. *Bank Danych Regionalnych* – stan na 31.12.2005; dla 2005 r., publikacja *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym – stan na 31.12.2005*).

Wiejską sieć osadniczą tworzy blisko 9 tys. miejscowości, w tym ponad 7 tys. sołectw. Na jedną miejscowość przypada ok. 210 osób (w kraju blisko 280). Obszary wiejskie, zwłaszcza oddalone od większych ośrodków miejskich i od głównych dróg, mają utrudniony dostęp do podstawowych usług i pozarolniczego rynku pracy, a jego następstwem jest deformacja struktury wieku, płci i poziomu wykształcenia, które utrudniają konieczne procesy adaptacyjne i restrukturyzacyjne w rolnictwie. Wśród osób kierujących gospodarstwem rolnym dominują osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ponad 36%), tylko 6% posiada wykształcenie wyższe, a ponad 28% ma tylko wykształcenie podstawowe (lub gimnazjalne), z tego 6% nie osiągnęło nawet tego poziomu⁴. Pod względem udziału osób z wykształceniem wyższym i średnim ustępują oni zarówno przeciętnej dla tej grupy w kraju, jak i przeciętnej dla całej populacji województwa (ryc. 5).

W przeciągu ostatnich kilku lat (do 2005 r.) zaobserwowano zmniejszenie się o ponad 10% powierzchni zasiewów w województwie, co wskazywało by na nieopłacalność niektórych kierunków produkcji roślinnej.

W szczególności dotyczy to ziemniaków, których spadek (o 65%) spowodował, że w strukturze upraw wyprzedziły je rośliny pastewne (wzrost o ponad 40%), głównie kukurydza, co świadczy o wzroście znaczenia produkcji zwierzęcej (zwłaszcza mleka) w gospodarce rolnej regionu. W rezulta-

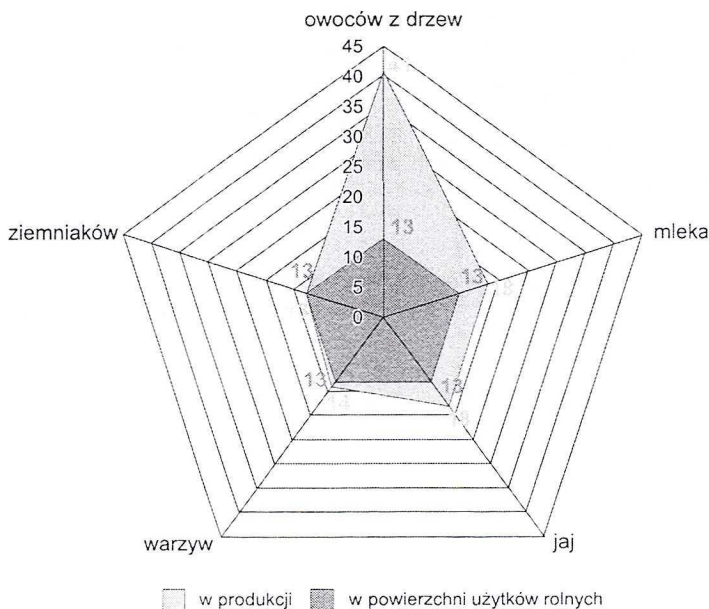
Ryc. 5. Wykształcenie kierujących gospodarstwami rolnymi

⁴ Źródło: GUS www.stat.gov.pl *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r.*

cie zauważalnego (o 3 sztuki) wzrostu obsady bydła na 100 ha UR (do blisko 45 sztuk, przy średniej krajowej niespełna 35), województwo ulokowało się pod tym względem na drugim miejscu w kraju – po podlaskim. Jeszcze silniej (bo o 13 sztuk – do 95) wzrosła obsada trzody chlewnej na 100 ha UR, lecz jest znacznie mniejsza niż w kraju (114 szt.). W wyniku blisko trzykrotnego od 1999 r. wzrostu liczebności drobiu województwo zajmuje drugie miejsce w kraju, po wielkopolskim. Nieco dziwny jest spadek zarówno powierzchni upraw warzyw (o 1/5), jak i ich produkcji (o blisko 30%), zważywszy na upowszechniającą się modę na zdrowe żywienie, w którym warzywa, obok owoców, odgrywają pierwszoplanową rolę.

Mimo niższej, od przeciętnej w kraju, jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej i związanej z tym nieco mniejszej wydajności plonów podstawowych upraw (zboża, ziemniaki), a także perturbacji w dziedzinie opłacalności, powodujących niekiedy istotne przesunięcie w strukturze produkcji, województwo wytwarza znaczne w skali Polski ilości niektórych surowców rolnych (ryc. 6).

Wykształcone specjalizacje pozwalają osiągać rolnictwu Mazowsza wyniki relatywnie lepsze od wynikających z jego predyspozycji naturalnych,

ryc. 6. Udział woj. mazowieckiego w kraju w 2004 r.

w szczególności glebowych. Wytwarza ono⁵ ponad 16% krajowej produkcji dodanej brutto (o 3 pkt proc. powyżej udziału w powierzchni UR), a wartość dodana przypadająca na jednego pracującego o ok. 1/5 przekracza średnią krajową, jakkolwiek, jak już wspomniano, znacznie ustępuje produktywności innych sektorów województwa.

Terytorialna alokacja poszczególnych rodzajów produkcji rolniczej jest uwarunkowana predyspozycjami rolniczej przestrzeni produkcyjnej, a także wieloletnimi niekiedy tradycjami. Przykładem jest sadownictwo (zajmujące ponad 1/3 krajowej powierzchni sadów) skoncentrowane głównie w rejonach grójecko-wareckim, sochaczewskim i płońskim. Warzywnictwo rozwija się przeważnie wzdłuż Wisły i na południowo-zachodnich obrzeżach aglomeracji warszawskiej. Wysoką obsadę bydła obserwuje się w północnej i wschodniej części województwa (powiaty ostrołęcki, przasnyski, mławski, makowski, żuromiński, węgrowski i siedlecki, a także na wysoczyznach, Ciechanowskiej i Płockiej). Chów drobiu koncentruje się głównie w rejonach północno-zachodnich (powiaty żuromiński, mławski, sierpecki, płocki). Trzoda chlewna hodowana jest przede wszystkim na północno-zachodnim Mazowszu – w powiatach o wysokim poziomie rolnictwa wielokierunkowego – oraz na wschodzie regionu. Na terenach tych nieźle rozwija się komplementarny przemysł przetwórczy (ryc. 7, s 295).

Reasumując, można wskazać następujące zjawiska i tendencje charakteryzujące rolnictwo Mazowsza:

- wrastający i większy, niż wynikałoby to z porównania powierzchni ogółem, udział w krajowych zasobach rolniczej przestrzeni produkcyjnej, generowaniu produkcji dodanej brutto i w wytwarzaniu wielu surowców rolniczych (owoce z drzew, mleko, żywiec, jaja);
- zarysowujące się korzystne zmiany struktury agrarnej, przejawiające się wzrostem udziału największych gospodarstw, zarówno w ogólnej liczbie gospodarstw w województwie, jak i w powierzchni użytków rolnych;
- wyraźne umacnianie się specjalizacji sadowniczej, mleczarskiej, drobiarskiej i chowu trzody chlewnej, z jednoczesnym regresem w produkcji warzyw;
- niekorzystne zjawiska demograficzne: przeludnienie agrarne, proces starzenia się ludności wiejskiej, wyludnianie się wiejskich obszarów peryferyjnych województwa;

⁵ Ściślej sektor I, do którego oprócz dominującego rolnictwa zalicza się jeszcze łowiectwo, leśnictwo i rybactwo.

- wysoki odsetek pracujących w sektorze I (głównie rolnictwo), zwłaszcza w podregionach oddalonych od aglomeracji warszawskiej, co jest jedną ze strukturalnych przyczyn niskiego poziomu rozwoju tych obszarów, wyrażającego się bardzo niską wartością PKB przypadającego na mieszkańca.

2. Problematyka wsi i rolnictwa w analizie SWOT *Planu*

Niektóre z przedstawionych wyżej cech i procesów znalazły miejsce w sporządzonej dla planu analizie SWOT, wskazano też inne, które mają istotny wpływ na funkcjonowanie rolnictwa.

Do **mocnych stron** województwa należą m.in.:

- wyspecjalizowane rejony produkcji rolnej, stanowiące bazę surowcową dla przemysłu rolno-spożywczego, zwłaszcza przetwórstwa owocowo-warzywnego, przetwórstwa ziemniaków, mleczarstwa, przemysłu mięsnego;
- niski stopień degradacji powierzchni ziemi;
- wysokie walory przyrodnicze w krajowym i europejskim systemie ekologicznym;
- związane z ww. walorami korzystne warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego, stanowiące potencjalny czynnik poprawy konkurencyjności rolnictwa Mazowsza.

Do **słabych stron** regionu zaliczono:

- przeludnienie agrarne wsi – zbyt duża liczba ludności utrzymującej się z rolnictwa;
- słabo rozwinięta baza dystrybucji i przechowywania produktów rolnych;
- proces starzenia się ludności, występujący szczególnie we wschodniej części województwa;
- stagnacja w poziomie wykształcenia na obszarach wiejskich;
- niski poziom urbanizacji poza aglomeracją warszawską i rozproszone osadnictwo wiejskie;
- dysproporcje przestrzenne w wyposażeniu, dostępności i standardzie infrastruktury społecznej;
- niedoinwestowanie infrastrukturalne obszarów wiejskich, przy wysokich kosztach uzbrajania rejonów o niskiej gęstości zaludnienia;
- deficyt wód powierzchniowych i gruntowych;
- niski stopień małej retencji.

Za jedną z **szans** uznano możliwość uzyskania środków z funduszy Wspólnoty Europejskiej na rozwój infrastruktury technicznej, ochronę środowiska i rozwój obszarów wiejskich.

Natomiast jako **zagrożenia** zidentyfikowano m.in.:

- brak skutecznej realizacji polityki strukturalnej państwa wobec rolnictwa i obszarów wiejskich;
- możliwość wystąpienia napięć społecznych w przypadku pogłębienia się polaryzacji społecznej;
- brak przystosowania do pozyskiwania środków z funduszy UE.

3. Misja i cele *Planu*

Samorząd województwa określił jako **misję planu: stwarzanie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju województwa, poprawy warunków życia mieszkańców oraz stałego zwiększania efektywności procesów gospodarczych i konkurencyjności regionu.**

Wyznaczył też 3 podstawowe cele służące jej realizacji, z których większość, przez przyporządkowane mu kierunki działań, bezpośrednio lub pośrednio będzie wpływać na sytuację wsi i rolnictwa, dlatego warto je przytoczyć w całości:

1. **Zapewnienie większej spójności przestrzeni województwa i stwarzanie warunków do wyrównywania dysproporcji rozwoju przez:**
 - rozbudowę i modernizację infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
 - wskazanie obszarów problemowych dla polityki regionalnej oraz określenie kierunków ich restrukturyzacji;
 - wzmocnienie oddziaływania aglomeracji warszawskiej i regionalnych ośrodków równoważenia rozwoju na ich otoczenie;
 - wskazanie miejscowości posiadających predyspozycje do odgrywania roli wielofunkcyjnych ośrodków obsługi rolnictwa.
2. **Zapewnienie zrównoważonego i harmonijnego rozwoju województwa przez zachowanie właściwych relacji między poszczególnymi systemami i elementami zagospodarowania przestrzennego, a w szczególności:**
 - ochronę i racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi;
 - ochronę dziedzictwa kulturalnego, krajobrazu i kształtowanie ładu przestrzennego;

- wzmacnianie wielofunkcyjności struktur przestrzennych;
 - wzrost bezpieczeństwa ekologicznego.
3. **Zwiększenie konkurencyjności regionu i poprawa warunków życia** przez:
- likwidację barier infrastrukturalnych oraz wzmacnianie międzynarodowych i krajowych korytarzy transportowych;
 - wzmocnienie funkcji metropolitalnych Warszawy;
 - wykorzystanie dużego potencjału badawczo-rozwojowego Warszawy dla innowacyjności gospodarki;
 - koncentrację infrastruktury społecznej w wybranych ośrodkach osadniczych;
 - wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych do celów turystyczno-rekreacyjnych.

4. Ramy polityki przestrzennej województwa

W *Planie* przyjęto, że zrównoważoną strukturę przestrzenną województwa będą tworzyć:

- główne, węzłowe ośrodki sieci osadniczej, w szczególności aglomeracja warszawska i ośrodki subregionalne, przekształcane w kierunku wzmacniania ich podstawowych funkcji – metropolitalnych i równoważenia rozwoju na obrzeżach województwa;
- wskazane pasma aktywności społecznej i gospodarczej, oparte na systemach infrastruktury technicznej o znaczeniu międzynarodowym (zwłaszcza na paneuropejskich korytarzach transportowych (I, II, VI i postulowanym VI), krajowym (w relacjach Warszawa-Radom-Kielce, Piotrków Trybunalski-Radom-Lublin oraz Warszawa-Płock) i regionalnym (drogi stanowiące tzw. Wielką Obwodnicę Mazowsza i Dużą Obwodnicę Warszawy), poddanych modernizacji i rozbudowie.

Założono ponadto, że **przemiany wielofunkcyjnych terenów otwartych**, których immanentną składową są obszary rolnicze, będą polegały na:

- umacnianiu wybranych ośrodków powiatowych i gminnych w zakresie obsługi ludności i rolnictwa;
- stymulowaniu specjalizacji produkcji rolnej i rozwoju turystyki w dostosowaniu do warunków naturalnych środowiska;
- ochronie najcenniejszych wartości środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Politykę przestrzenną województwa określono w dwóch zasadniczych segmentach:

- odnoszącą się do całego województwa a związaną z realizacją ustawowych celów wojewódzkiej polityki przestrzennej w zakresie kształtowania sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury, ochrony środowiska przyrodniczego i dóbr kultury oraz przeciwdziałania zagrożeniom;
- adresowaną do wyodrębnionych obszarów i ukierunkowaną na:
 - poprawę efektywności struktur przestrzennych w odniesieniu do aglomeracji i obszaru metropolitalnego Warszawy,
 - wspieranie dotychczasowych kierunków rozwoju w obszarze największych wpływów aglomeracji warszawskiej,
 - wspomaganie rozwoju na pozostałych obszarach.

Wśród ukierunkowanych działań sformułowanych w ramach tych polityk można wyodrębnić wiele elementów lub sekwencji odnoszących się do rolnictwa, lub ogólniej – do obszarów wiejskich. Zostaną one wyspecyfikowane niżej.

5. Wieś i rolnictwo w polityce przestrzennej województwa

Nadzwyczaj istotna jest *polityka wspomagania wybranych miast i miejscowości gminnych*, jako wielofunkcyjnych ośrodków aktywizacji terenów znajdujących się w strefie ich wpływów. Wyznaczono ich ponad 30 w strefach peryferyjnych województwa (ryc. 8, s. 296).

Przyjęto, że wspomagać się będzie takie inicjatywy samorządów lokalnych, które prowadzą m.in. do aktywizacji danego rejonu, poprawy poziomu obsługi ludności, a także aktywizacji zawodowej społeczeństwa i przeciwdziałania bezrobociu.

W *polityce poprawy efektywności struktur przestrzennych aglomeracji warszawskiej* przewidziano konieczność podejmowania działań służących **porządkowaniu żywiolowej urbanizacji strefy podstołecznej**, co ma istotne znaczenie dla ochrony przed zainwestowaniem wartościowych kompleksów rolnych, znajdujących się w tej strefie. Ten aspekt polityki, także w odniesieniu do innych obszarów w regionie, samorząd województwa wdraża przez opiniowanie i uzgadnianie dokumentów planistycznych gmin, a także, w ramach realizacji *Ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych*, wydając decyzje (lub opinie dla ministra rolnictwa w odniesieniu do szczególnie cennych kompleksów) w sprawie zgody na przeznaczenie tych gruntów na inne cele.

Polityka przestrzenna na obszarze największych wpływów aglomeracji warszawskiej będzie polegać na wspieraniu dotychczasowych tendencji rozwoju, obejmując m.in.:

- dalszy rozwój specjalizacji produkcji rolnej, zwłaszcza sadownictwa w obszarze grójeckim i warzywnictwa w dolinie Wisły i na Równinie Błońskiej;
- wdrażanie programów rolnośrodowiskowych w wytypowanych gminach;
- podnoszenie poziomu oświaty przez modernizację obiektów szkolnych oraz likwidację ekonomicznych i przestrzennych barier dostępności do szkół (stypendia, dowożenie dzieci, internaty itp.).

W największym stopniu do problematyki rolniczo-wiejskiej odnosi się *polityka przeciwdziałania nadmiernym dysproporcjom rozwojowym*, adresowana do pięciu wyodrębnionych obszarów problemowych (radomskiego, ostrołęckiego, nadbużańskiego, mławsko-żuromińskiego i płockiego), których wspólną cechą jest kumulacja negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych i brak możliwości samodzielnego ich przezwyciężenia (ryc. 9, s. 297).

W odniesieniu do problematyki wsi i rolnictwa zapowiada się wspieranie następujących działań:

- wspomaganie rozwoju wskazanych ośrodków w zakresie funkcji obsługi ludności i rolnictwa:
 - powiatowych (obszar radomski, nadbużański, mławsko-żuromiński, płocki),
 - gminnych (obszar ostrołęcki, nadbużański, mławsko-żuromiński, płocki)
- podnoszenie poziomu produkcji rolnej przez dalszy rozwój specjalizacji:
 - sadownictwa i warzywnictwa (obszar radomski),
 - mleczarstwa (obszar ostrołęcki),
 - hodowli trzody chlewnej (obszar płocki),
- wdrażanie programów rolno-środowiskowych w wytypowanych gminach we wszystkich obszarach,
- rozwój turystyki z wykorzystaniem m.in. wartości kulturowych wsi (obszar radomski, nadbużański, ostrołęcki), agroturystyki (obszar mławsko-żuromiński, płocki).

W 2006 r., realizując decyzję Zarządu Województwa, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, przy współpracy samorządów oraz zainteresowanych instytucji i organizacji, opracowało dla wszystkich ww. obszarów problemowych **założenia programów działań**. Są one uzupełnieniem i roz-

winięciem ustaleń *Planu* w tym zakresie, jak również podstawą do kształtowania dokumentów programowania regionalnego woj. mazowieckiego na lata 2007-2013 i następne.

Polityka rozwoju ponadlokalnych systemów infrastruktury technicznej będzie sprzyjać rozwojowi rolnictwa i ogólnie terenów wiejskich pośrednio m.in. przez:

- poprawę dostępności komunikacyjnej, w szczególności terenów peryferyjnych;
- poprawę pewności zasilania elektroenergetycznego systemu rozdzielczo-odbiorczego w wyniku założonej modernizacji i budowy linii przesyłowych i stacji 110/15 kV oraz modernizację sieci średniego i niskiego napięcia, zwłaszcza we wschodniej i północnej części województwa, a także rozwój alternatywnych źródeł energii (w tym biomasy);
- wspieranie budowy i rozbudowy systemów zbiorowego zaopatrzenia w wodę w małych miastach i na obszarach wiejskich, z preferencjami dla zwartych systemów osadniczych, (przy stosowaniu zasady „skojarzonego działania” w stosunku do wodociągowania i kanalizacji wsi), w szczególności na obszarach:
 - zagrożonych deficytem wód powierzchniowych;
 - o najniższym wyposażeniu w sieć wodociagową (głównie północno-wschodnie i południowo-wschodnie tereny województwa);
 - zainwestowania gmin w strefach zalewowych;
- wyposażania w komunalne kanalizacje i oczyszczalnie ścieków grup jednostek osadniczych o skupionej zabudowie, przede wszystkim na terenach wiejskich niedoinwestowanych w tej dziedzinie (wschodnie, północne i południowo zachodnie rejony województwa);
- sukcesywną sanitację terenów o zabudowie rozproszonej na obszarach wiejskich i miejskich (przydomowe oczyszczalnie ścieków lub ich wywóz do oczyszczalni zewnętrznych) (ryc. 10, s. 300).

Polityka poprawy warunków funkcjonowania środowiska przyrodniczego, ukierunkowana ogólnie na dwa podstawowe segmenty:

- ochronę walorów przyrodniczych,
- poprawę standardów środowiska,

ze swej natury powinna sprzyjać funkcjonowaniu rolnictwa, zwłaszcza w jego proekologicznej formule. Może jednak powodować pewne perturbacje związane z ograniczeniami dla intensywnych form uprawy lub hodowli na obszarach objętych ochroną, których powierzchnie *Plan* zakłada zwiększyć.

Zakłada się również podjęcie działań służących zwiększeniu lesistości, a także ochronie lasów.

Ważnym elementem omawianego segmentu polityki przestrzennej jest ochrona gleb, ukierunkowana zwłaszcza na poprawę ich jakości przez:

- przywracanie wartości użytkowej gruntom zdegradowanym w wyniku m.in. eksploatacji kopalin, zanieczyszczenia chemicznego, zakwaszenia;
- dostosowanie formy zagospodarowania terenu do naturalnego, biologicznego potencjału gleb, z uwzględnieniem przedsięwzięć poprawiających ich jakość;
- prowadzenie prawidłowych zabiegów regulujących stosunki wodne.

Istotną wartością środowiska wiejskiego jest dziedzictwo kulturowe. Ochrona obszarów o najcenniejszych elementach krajobrazu kulturowego i historycznego, służąca kształtowaniu tożsamości kulturowej Mazowsza, jest celem **polityki ochrony i wykorzystania wartości kulturowych**.

W jej ramach, w kontekście terenów wiejskich, wskazano wiele elementów predestynowanych do:

- ochrony krajobrazu kulturowego wsi i małych miast (m.in. Czersk, Czerwińsk, Maciejowice, Góra Kalwaria, Sierpc, Węgrów, Brok, Iłża);
- ochrony zespołów budownictwa drewnianego na terenach wiejskich;
- objęcia ochroną najcenniejszych układów ruralistycznych (ponad 60).

Temu samemu celowi będą również służyć działania w sferze kultury niematerialnej, w szczególności pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie twórczości ludowej, promowanie regionalnego folkloru, zwłaszcza w formie imprez folklorystyczno-kulturowych.